

IIOBI UUS TULEMINE

Iiobi raamat. Tõlkinud ja kommenteerinud Urmas Nõmmik. Piibel kontekstis I. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2014. 294 lk.

2011. aasta lõpus kutsus Urmas Nõmmik veebiajakirjas Kirik & Teoloogia ilmunud artiklis „Eesti piiblitõlke olevikust ja tulevikust” kõiki Eesti piiblitõlkeid üles nõudma uusi piiblitõlkeid, leides, et Eesti kultuuriruum väärrib palju ja väga kvaliteetseid, erinevate põhimõtete alusel koostatud piiblitõlkeid, mis jälgiksid ühtlasi ka teksti- ja vormikriitika printsiipe ning oleksid varustatud kommentaariga.¹

Sellise üleskutsega saab ainult nõustuda ning seda eriti just Vana Testamendi raamatute osas, millest on regulaarseid uustõlkeid ilmunud üksnes Psalmide raamatust või selle osadest. Nimetatagu Hillar Põllu, Uku Masingu ja Kalle Kasemaa tehtud Psalmide

¹ U. Nõmmik, Eesti piiblitõlke olevikust ja tulevikust. – Kirik & Teoloogia 2011, nr 12 (<http://kjt.ee/2011/12/eesti-piiblitolkimise-olevikust-ja-tulevikust>).

tõlget väljaandes „Uus Testament ja Psalmid, ehk, Vana Testamendi laulud” (Tallinn: EELK Konsistoorium, 1989), Kristiina Rossi tõlkeid valitud psalmidest kogumikus „Uni Jeruusalemmas. Valik heebrea luulet” (Tallinn: Aviv, 1996). Vello Salo ja Indrek Hirve tõlgitud psaltrist ilmus valik pealkirja all „Laulud. Kuningas Taavet” (Loomingu Raamatukogu 2008, nr 40) ning aasta hiljem ilmus see tervikuna nime all „Psalmid” (Tallinn: Maarjamaa, 2009); uusim psalmide tõlge, „Kiituslaulud” (Rakvere, 2013) on pärit Enn Kivimurme sulest. Vaieldamatult rikastavad kõik need erinevatest tõlkeprintsiipidest lähtuvad tõlked eesti kultuuri- ja keeleruumi, kuid et nende juures puudub kommentaar või on see esitatud üsna napil kujul, jääb algtekst tõlke lugejast siiski kaugeks. Esmatasandi märkused, nagu neid võib leida nt Toomas Pauli ja Uku Masingu Uue Testamendi tõlkest (1989), ning kindlasti igasugune veelgi mahukam ja põhjalikum algteksti kommentaar annab lugeja jaoks tekstile hoopis uue mõõtme, võimaluse aduda teksti

algkeele loogikat ja selle taga peituvad mõttemaailma, teksti tekkelooga seotud probleeme, vasturääkivusi ja ebatasasusi ning leida seejärel endale kohane lugemisviis, olles samas teadlik alternatiivsetest lugemisviisidest.

Igasuguse tõlkimisega kaasneb vastutus nii autori(te) kui ka lugeja ees. Seda eriti niivõrd kaaluka ja paljude inimeste jaoks ehk kõige olulisema teksti puhul, nagu seda on Piibel, mille tõlked peavad käima kaasas keele, meele ja teaduse arenguga. Sest kuigi alati leidub neid, kes väidavad, et Piiblit ei saa tõlgendada, et seda tuleb võtta kui sõnasõnalist ilmutust, ei saa siiski ignoreerida tõsi-asja, et igasugune teksti lugemine ise on juba selle teksti tõlkimine lugeja enda olemasolevate teadmiste maatriksisse ning igasugune tõlkimine sisaldab endas paratamatult ka tõlgendamist ja valikute tegemist ühe või teise tõlgenduse või lugemisviisi kasuks. Vana Testamendi tõlgete aluseks olev vokaliseeritud heebreakeelne tekst ise on samamoodi valikute ja tõlgendamise tulemus. Vokaliseerimata tekstile vokaali- ja kantilatsioon- ning rõhumärkide lisamisega otsustasid masoreedid ühe või teise lugemisviisi kasuks, osutades sealjuures ka võimalikele ümberkirjutamise käigus tekkinud vigadele või alternatiivsetele lugemisviisidele. Ning paljuski keerleb piiblijärgne juudi kirjandus just Heebreaga Piibli teksti ja selle tõlgendamise ümber, kusjuures olulised ei ole mitte üksnes sisulised küsimused, vaid justnimelt ka algteksti sõnastus kuni üksikute tähemärkide asetuseni välja (nii on oluline nii loomislugu ise kui ka see, miks algab Piibel heebreaga tähestiku teise ja mitte esimese tähega).

Piiblitekstide tõlkimisel tekib seega paratamatult küsimus, millele viitab ka Nõmmik oma artiklis: kas tänapäeva lugeja ning algteksti suhtes on aus jätta välja toomata parandused ja keerulised või lausa tõlkimatud kohad, mille on sisse viinud ja millele viidanud juba

algteksti vokaliseerijad, ümberkirjutajad, kommenteerijad? Selle küsimuse valguses võib tõdeda, et Nõmmiku näol on tegu suurepärase näitega inimesest, rahutust akadeemilisest vaimust, kes mitte üksnes ei osuta probleemile, vaid üritab pakkuda sellele ka lahenduse, kes mitte üksnes ei küsi, vaid otsib ka vastuseid. Kaks nappi aastat pärast üleskutset uusi piiblitõlkeid nõuda tõi Nõmmik 2013. aastal eesti lugejate ette eelmainitud nõudmisi järgiva kommenteeritud uustõlke, mille valguses näib nimetatud üleskutse samahästi kui manifestina. Nii nagu psalmide puhul, on ka Iobi raamatu näol tegu valdavas osas luuletekstiga, mis esitab tõlkijale proosatekstiga võrreldes spetsiifilised väljakutsed, ja need on jõukohased vaid neile, kelle enda sisemine keelerikkus ja tundeerkus vastavad teksti autori omadele. Ent see on vaid üks, kuigi mitte vähetähtis väljakutse, millega Iobi raamatuga tegelejad silmitsi seisma peavad.

Nimelt võib mahult suhteliselt kasiinat, kuid sisult kaalukat Iobi raamatut pidada üheks kõige raskemaks tekstiks kogu Vanas Testamendis. Seda nii selle keerulise ja tavatu heebreakeele kui ka mitmesuguseid küsimusi tekitava teema tõttu. See muinasjutulaadselt algav teos juhib lugeja üpris peaolulise eksistentsiaalse ja teoloogilise küsimuse juurde „miks?“ – miks on kurjus olemas, miks lubab Jumal kannatust, miks peab õiglane ja vaga inimene süütult kannatama – ja sealt edasi, kas Iob ikka oli õiglane kannataja või oli ta mässaja, kes Jumalat Jumala enda ees süüdistas (Ii 16,11–13 ja 18–21), kas Iob oli üldse olemas², kas tegu on tarkuskirjanduse žanriga või on see satiir, pilge valitse-

² Kui kristlikus Iobi tõlgendamise traditsioonis on olulisel kohal teodiike küsimus, siis näiteks Talmud tegeleb küsimusega, kas Iob oli üldse olemas või kas Iobi raamatu autoriks võib pidada Moosest, nagu ka sellega, kas Iob oli juut või mitte ning milline oli tema vagadus võrreldes Aabrahami

va jumalakujutluse vastu?³ Seega pole ime, et Iobi raamatu kohta on ilmunud hulgaliselt teadustöid ja mahukaid kommentaare ning et see on andnud ainest mitmetele kunsti- ja ilukirjandusteoste.⁴ Kuid asudes vastama kõigile neile olulistele sisulistele küsimustele, tuleb alustada kõigepealt tekstist, olgu see nii ebaühtlane või keerukas kui tahes. Sest just tekst ise ühes oma vormi, sõnastuse ja probleemidega annab meile mitmeid juhtlõngasid enda mõistmiseks ja tänu Nõmmikule on need juhtlõngad otsapidi jõudnud ka eesti lugeja kätte. Nii annab ta võimaluse Iobi raamatu lahtiharutamiseks või vähemalt millegi taolise katsetamiseks ka lugejale, kes piibliheebrea keelt ei valda, ent samuti lugejale, kes seda keelt tunneb, sest iga uus tõlge või erinev tõlgendusvariant kutsub kaasa mõtlema ja mõista püüdma, miks just nii ja mitte teisiti.

„Iobi raamatu” enda kohta võib aga öelda, et see ei ole mitte esimene samm

omaga ja millega põhjendada Iobile osaks saanud kannatust. Viimase küsimuse puhul väärrib mainimist, et Talmudis tõlgendatakse Ii 13,24 sõnu „Mispärast oma palet peidad Sa ja pead mind enda vaenlaseks” kui Iobi väidet, et Jumal on tema, „*Jiob*’i segi ajanud vaenlasega – nimelt koosneb sõna „vaenlane” (*’ojieb*) heebrea keeles samadest konsonantidest (*’jb*), mille peale Jumal vastab (Ii 40,6 jj), andes mõista, et tema ei eksi (vt Babüloonia Talmudi traktaat Baba Batra 14b–16b).

³ Vt nt K. J. Dell, *The Book of Job as Sceptical Literature*. Beihefte zur Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft. Kd 197. Berlin–New York: Walter de Gruyter, 1991.

⁴ Siinkohal võib näiteks tuua Isaac Leib Peretsi jutustuse „Vaikija Bonze” („Bonze Schweig”, 1894) nimitegelase või Joseph Rothi romaani „Iob: ühe lihtsa mehe lugu” („Hiob: Roman eines einfachen Mannes”, 1930) peategelase Mendel Singeri. Omaette teema on Iobi tegelaskuju holokaustijärgses Iisraeli kirjanduses, kus kannatavast õiglasest mittejuudist on saanud endale osaks saava ebaõigluse suhtes trotsi täis juut (nt Jossel Birnsteini teoses „Ära kutsu mind Iobiks” („Al tiqra’ li ’Jiob”, 1995)).

algtekstiga tegelemisel, vaid kaalutletud lõpptulemus, millele on eelnenud pikaaegne töö sellesama algtekstiga, selle lahtivõtmine eri küsimuseasetustest lähtuvalt, selle vormi ja žanri põhjalik tundmaõppimine jne.⁵ Tulemuseks on senistest eesti piiblitõlgetest akadeemilisem ja algteksti suhtes truum tõlge, mis suudab säilitada tasakaalu erialaspetsiifilisuse-teaduslikkuse ning üldarusaadavuse piiril ilma lugejaid teabega ülekoormamata, pakkudes samas piisavalt lisainformatsiooni teksti enda ja selle tõlkimisega seotud probleemide mõistmiseks. Selleks kaardistab teose sissejuhatav osa Iobi raamatu paiknemise Piibli kirjandusžanride maastikul, toob välja selle dispositsiooni, uurimisloo olulisemad etapid, visandab Iobi raamatu tekkeloo ning paigutumise vana Lähis-Ida mõtte- ja kirjandusloos.

Teose kandva osa moodustavad loomulikult tõlge ise ja selle kommentaar, mis on ära toodud esimese astme (sõnastust puudutavate) kommentaaridena joonealustes märkustes ning teise astme ehk põhjalikemate seletustena esitatud eraldi osas „Iobi raamatu kommentaar”. Viimane paistab silma nii oma ajakohasuse kui ka selle poolest, et liiksaks VT-sisestele viidetele on ära toodud ka piiblivälises vana Lähis-Ida kirjan-

⁵ Nõmmiku sulest on eelnevalt ilmunud: U. Nõmmik, *Heebrea retoorilise poesia ilust Iobi raamatu Eliifase esimese kõne näitel*. – Mille anni sicut dies hesternae... *Studia in honorem Kalle Kasemaa*. Toim M. Lepajõe, A. Gross. Tartu, 2003, lk 95–113; U. Nõmmik, *Iobi kolme sõbra kõned – kas rahvusvaheline dialoog?* – *Usuteaduslik Ajakiri* 2006, nr 55, lk 3–24; U. Nõmmik, *Vana Testamendi mõistmise eeldustest*. – *Minu Issand ja minu Jumal! Pühendusteos Dr. theol. Toomas Pauli 70. sünnipäevaks*. Koost J. Lahe, T. Pädam. (EELK UI toimetised 20.) Tallinn, 2009, lk 13–24; U. Nõmmik, *The Idea of Ancient Hebrew Verse*. – *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft* 2012, nr 124, lk 400–408.

duses esinevad paralleelid Iiobi raamatu-
tuga. Tõlkes on olulisel määral arvestatud
tekstikriitikaga ning senistest eesti
tõlgetest tuntaval määral enam silmas
peetud ka teksti vormi, vanaheebrea luule
omapärasid laiemalt ning kitsamalt
Iiobi raamatu luulele omast stiili. Nõm-
mik sõnastab selgelt oma tõlkeprintsipi
ega karda sealjuures vajadusel ka „alla
anda” ehk tõlkimatud kohad tõlkimata
jätta.

Siinkohal võib näiteks tuua Iiobi raamatu
41. peatüki, mille tekst sisaldab
hulgaliselt parandusi, keerulist ning
tavatut sõnakasutust. Kui Iiobi 41,1–4
ja 17, mis kujutavad endast osa Jumala
teisest kõnest, kus on juttu Behemotist
ja Livjatanist, kõlavad Nõmmiku tõlkes
järgnevalt (rasvases trükis on esile tõs-
tetud enim erinevat tõlgendamist leid-
nud sõnad ja laused):

41,1 Näe, ‘su’ lootus on petlik –
juba ta ilmest kukutakse pikali.

2 Ei ole hulljulget, et teda ärritada.
Ja kes on see, kes ‘ta’ ette seisaks?

3 Kes ‘kohtas **teda**’, aga ‘jää terveks’?
Kogu taeva all ‘ei ole’ sellist.

4 [**Kas**] ei vaigista ‘**Tema**’ ta lora
ja juttu [oma] väest? ‘**Pole**’ temaväär-
set!

ja

41,17 ta tõustes tunnevad hirmu vägevad,
(...?)**-st** eemalduvad,

siis varasemates, XX sajandil ilmunud
Iiobi raamatu eestikeelsetes tõlgetes on
vastavad read tõlgitud järgmiselt:

1938–1940⁶

41,1 Waata, selle lootus
on luiskaja!
Juba teda nähes on ta
pikali maas.

2 Pole nii wõigast, et
wirgutada teda.
Ja kes siis wõib **mu** palge
ees seista.

3 Kes on **minust** ette
jõudnud, et pean tasuma?
Mis kõige taeva all, see
on mu päralt!

4 Ei ma waiki tema luist-
kontidest,
ja ta wägewuse asjast, ja
ta oleku ilust.

41,17 Kui ta tõuseb, siis
pelgavad **jumalad**,
tema **murdmise** pärast
jooksewad nad huupi.

1968⁷

41,1 Vaata, niisugune
lootuski on petlik, juba
teda nähes langetakse
maha!

2 Ükski ei ole nõnda
julge, et teda ärritada!
Ja kes suudakski püsida
tema ees?

3 Kes saaks astuda **temale**
vastu ja ise jääda terveks?
Kogu taeva all ei ole
säärast!

4 Ma ei taha vaikida
tema jäseseist, ta jõust ja
varustusest!

41,17 Kui ta tõuseb, siis
kohkuvad **wägevadki**,
masenduse tõttu on nad
nagu arust ära!

1997⁸

41,1 Vaata, niisugune
lootuski on petlik:
kas teda nähes juba ei olda
pikali?

2 Ükski ei ole nõnda
julge, et teda ärritada.
Ja kes suudaks siis püsida
minu ees?

3 Kes on esmalt andnud
mulle, et peaksin tasuma?
Kõik, mis on taeva all, on
minu oma.

4 Ma ei taha vaikida tema
liikmeist,
ta wägitegude asjast ning
ta oleku ilust.

41,17 Kui ta tõuseb, siis
kohkuvad **wägevadki**,
tema **murdmise** tõttu on
nad nagu arust ära.

⁶ Jumala Püha Sõna Suur Piibel. [Keuru:] Otava, [1989].

⁷ Piibel. Vana ja Uus Testament. Tallinn: Eesti Piibliselts, 1968.

⁸ Piibel. Vana ja Uus Testament. Tallinn: Eesti Piibliselts, 1997.

Siinkohal olgu mainitud, et nt ingliskeelsetes piiblitõlgetes lahknevad nimetatud kirjakohta tõlked üksteisest veelgi enam. Nii nt on Ii 41,17 esinev heebreakeelne sõna *'elīm* tõlgitud eesti keelde (sh ka Nõmmik) valdavalt sõnaga „vägevad”, siis ingliskeelsetes tõlgetes leiab selle vastena nii *waves*⁹ (‘lained’), *strong men*¹⁰ (‘tugevad, vägevad mehed’) kui ka *divine beings*¹¹ (‘jumalikud olendid’). Erinevate tõlgete taustal võib Nõmmiku pakutu tunduda ehk arusaamatuma ja kohmakamana, ent selles on selgelt aimata algteksti sõnastust ja rütmi. See, et tõlkija ei ole üritanud siin tekstis esinevaid konarusi ära siluda, on tema teadlik valik, millest ta on lugejaid ka teose sissejuhatavas osas teavitanud. Samal ajal seal, kus algtekst on vähem probleemne, on tõlkijal võimalik keskenduda just luuleteksti tõlkimise olulistele aspektidele ning anda edasi kogu

algtekstis sisalduv väljendusrikkus. Nii tuleb Nõmmiku tehtud Ii 41 tõlkes esile kogu algteksti „valu”, samal ajal kui nt Ii 38–39 on selgelt näha ja kuulda algteksti ilu.

Nagu näha, on tõlgendamisvõimalusi ja -valikuid mitmesuguseid ning võib-olla tõesti ei mahu Nõmmiku Iiobi tõlge kirikupiiblisse, nagu väidab Ermo Jürma oma ülevaates „Iiobi raamatu” kohta,¹² ent Piiblis kontekstis sobitub see suurepäraselt. Iiobi raamat on vääriline esmateos uues sarjas „Piibel kontekstis”, mis seab selle raames ilmuvatele järgnevatele kommenteeritud tõlgetele korraliku mõõdupuu, mille tulemuseks ehk täieneb eesti keele- ja kultuuri-ruum lähiaastatel kui mitte paljude, siis vähemalt väga heade Piibli raamatute uustõlgetega ja Piibliga lähedalt seotud kirjanduse esmatõlgetega.

⁹ The Jerusalem Bible. Garden City–New York: Doubleday&Company, Inc., 1966.

¹⁰ The New English Bible: the Old Testament. Oxford: Oxford University Press, Cambridge: Cambridge University Press, 1970.

¹¹ The book of Job. A new translation according to the traditional Hebrew Text. With Introductions by Moshe Greenberg, Jonas C. Greenfield and Nahum M. Sarna. Philadelphia: Jewish Publication Society, 1980.

ANU PÕLDSAM

¹² E. J ü r m a, Nädala raamat: Iiobi raamat ei jäta kedagi külmaks. – Eesti Ekspress 17. IV 2014 (<http://ekspress.delfi.ee/news/areen/nadala-raamat-iiobi-raamat-ei-jata-kunagi-kulmaks?id=68457371>).